

AZ ANGYALI ILLAT ÉS A SZÖRNYETEG,
PATRICK SÜSKIND *A PARFÜM* CÍMŰ REGÉNYÉNEK
ÉRTELMEZÉSE

A Parfüm egy nem mindennapi történet. Azonnal megragadja a figyelmünket, és könnyedén vezet végig az oldalakon, akárha egy különösen megragadó illatot követnénk. Nincsenek benne nagy horderejű párbeszéddek, fordulatok, nincsenek benne konfrontációk, vagy jellemfejlődés, még igazán főhőse sincs. Mégis sikeres lett, és emberek millióit győzte meg arról, hogy érdemes elolvasni, több nyelvre lefordítani, és akár filmet is készíteni belőle. A jelen írás nem tartja feladatának, hogy sikerességének kérdését kutassa, helyette olyan pontokra, értelmezési lehetőségekre mutat rá, amelyek átláthatóbbá teszik ezt a szöveget.

A legtöbbet fókuszált szereplő Jean-Baptiste Grenouille kivételes képességgel bír: szaglása mindenki másénál kifinomultabb, és a legapróbb részleteig átlátja a szagok, illatok mentén feltáruló (kül)világot. Mivel a világról alkotott gondolatai, tanulási folyamatai elsősorban ezt az érzékelési módot követik, szocializálódása teljesen más hangsúlyok mentén történik. Ugyanakkor egy alapvető hiánnyal kell élnie: teste nem bír szaggal, aurával, ami kihatással van interszubjektív kapcsolataira. Többnyire viszolygást, megmagyarázhatatlan irtózatot vált ki a vele kapcsolatba lépő emberekből. Ezeket a kapcsolatokat eleinte szükséges velejáróknak tekinti, később viszont felismeri, miért is fontosak számára, és különböző illatok kreálásával, felhasználásával próbálja palástolni hiányosságát előttük. Törekvései azonban nem állnak meg ennél a pontnál, Grenouille úgy dönt, tovább megy: egy különleges illat létrehozásával az emberek feletti uralomra tör. Dolgozatomban megpróbálok választ találni arra, Grenouille környezete miért is érzi annyira zavarónak az illathiányt, valamint arra, hogy sikere tetőpontján miért fordult el mégis attól a tervétől, hogy uralma alá hajtja az embereket.

Grenouille kapcsán érdemes körbejárni a monstrositás kérdését is. Külseje, valamint az illathiány és ennek a környezetre való hatása is indokolja ezt a vizsgálódást. Elsősorban két szöveget hívok segítségül értelmezésemhez Jeffrey Jerome Cohen¹ és Alistair McLennan² írásait, melyek az ún. „monster theory” és a koraközépkori szövegek területéről nyújtanak támpontokat az elemzéshez.

Az illatok és általuk alkotott világ ábrázolása elsősorban vizuális elemek mentén tárul fel előttünk, sokszor a szinesztézia trópusát felhasználva. A párbeszéddek hiánya, a szabadfüggőbeszéd túlnyomó jelenléte pedig arra is visszavezethető, hogy a narrátor elbeszélésmódjában megpróbálja imitálni a grenouille-i érzékelésmódot, ami elsősorban az illatokkal való azonosuláson alapszik. A narrátor mindentudó hangja kísér bennünket, hol precízen, szenttelenül lajstromba véve a részleteket, hol bizalmaskodva, hol pedig teljesen a választott szereplő nézőpontjához idomítva a narrációt minden egyes mozzanatában.

A felhasznált szakirodalom segítségével törekedtem egy átlátható, logikus gondolatmenetben bemutatni a fent említett témákat, melyek értelmezésem fő pontjait is alkotják. Az első rész témája az illatok érzékelése, az emlékezet és a képzelet szerepe a felhasználásukban, illetve a narráció, míg a második felében a hiány és a monstrositás szerepét vizsgálom.

¹ Jeffrey Jerome Cohen: „Monster Culture,” in szerk. Jeffrey Jerome Cohen, *Monster Theory*, Minnesota, University of Minnesota Press, 1996, 3-25. old.

² Alistair McLennan: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature* (még nem publikált PhD disszertáció), Glasgow, University of Glasgow, 2010.

Elbeszélt illatok

„ha képes volna azt mondani, hogy én, ezt mondaná létezése időtartamának minden pillanatában”³

A felerősített érzék mentén történő narráció, valamint az ennek alapjául szolgáló érzékelés vizsgálata egyrészt azért is fontos, mert a narrátor olyan érzékterületről érkező ingereket használ fel, amelyek az olvasók számára, lévén szaglásuk hatékonysága meg sem közelíti Grenouille-ét, nehezen hozzáférhető.⁴ Ugyanakkor az illatok illékony világának különleges érzékelése nem csak a főszereplő szubjektumának képződésére van hatással, hanem felelősek bizonyos jellemvonások kialakulásáért is. Az illatok kivételes ismerete, vegyítésük művészeti szintűre emelése egyúttal eszközt is kínál a többi szereplő befolyásolására. Condillac *Értekezés az érzetekről* című írása jó alapul szolgál *A parfüm* értelmezéséhez, hiszen megfelelő háttérrel biztosít egy olyan szereplő vizsgálatához, akinek legfőbb ingerforrása az illatok, szagok világa.

Condillac értekezése tárgyául egy elképzelt, márványborítású szobrot használ fel, melynek tetszőlegesen aktivizálhatóak az érzékei, egyenként, vagy akár együttesen is, ugyanakkor semmilyen tudással nem bír a világról, „lelke híján van mindenfajta ideának”.⁵ Ez a hipotetikus helyzet már-már „laboratóriumi körülményeket” biztosít vizsgálódásaihoz: ahhoz, hogy megtudja, egy-egy érzékszerv mennyiben járul hozzá a világ vagy az ideák megismeréséhez, illetve együttesen milyen tulajdonságok kifejlesztését segítik elő. Ugyan Grenouille más érzékszerveit is használja környezetének érzékelése során, ám egyiket sem olyan mértékben, mint a szaglását. A világról való ismereteit a látásközpontú társadalommal szemben elsősorban az illatok illékony világából szerzi, szocializálódása is ennek az érzékterületnek az elsődleges érvényesülése mellett történik. Az érzékszervek természetesen nem egymástól teljesen elszigetelten működnek, hanem nagyon is összehangoltan, de mindenképp egy domináns érzékszerv alá rendeződve.⁶

Az illatok felhasználását Saussure nyelvmetaforája felől is érdemes megközelíteni.⁷ Az illatok a nyelvi jelekhez hasonlóan alkotnak rendszert, egy-egy illathoz egy-egy fogalom rendelődik. Természetes kapcsolat van az illatok és jelöltjeik között. Ez a rendszer Grenouille esetében sokkal összetettebbé, részletgazdagabbá válik, hiszen számára környezete minden illattal bíró tárgya, jelensége „lépésről lépésre változik, és lélegzetvételtől lélegzetvételre más-más illattal telítődik, mely által lényege is megváltozik.”⁸ Tehát az illatelemek számára sokkal érezhetőbben elkülönülnek egymástól, és egy jóval gazdagabb rendszert hoznak létre. Az összetett illatkombinációkat (nevezzük őket parfümöknek) könnyedén elemeire bontja, és újra felhasználva egységekbe rendezi.⁹ Egy-egy illatelem önmagában nem feltétlenül hoz létre nagy hatást, ellenben

³ Étienne Bonnot de Condillac: *Értekezés az érzetekről*, Budapest, Magyar Helikon, 1976, 68. old.

⁴ Érdemes megemlíteni egy másik érzékszervi tapasztalat pozitív megnyilvánulását, melyet Marinetti a taktilizmusról megfogalmazott kiáltványában olvashatunk. F. T. Marinetti: „A taktilizmus futurista kiáltványa,” in Szabó György, *A futurizmus*, Budapest, Gondolat, 1967, 179-187. old.

⁵ Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 11. old.

⁶ „És így történhetett, hogy Grenouille életében először nem hitt az orrának, és a szemét hívta segítségül, hogy elhiggye, amit érez.” Patrick Süskind: *A parfüm. Egy gyilkos története*, Budapest, Partvonal Könyvkiadó, 2005, 45. old. „Und so geschah es, daß Grenouille zum ersten Mal in seinem Leben seiner Nase nicht traute und die Augen zuhülfe nehmen mußte, um zu glauben, was er roch.” Patrick Süskind: *Das Parfum Die Geschichte eines Mörders*, Zürich, Diogenes Verlag AG, 1985, 54. old.

⁷ Ferdinand de Saussure: „Bevezetés az általános nyelvészetbe,” in szerk. Bókay Antal, Vilcsék Béla, *A modern irodalomtudomány kialakulása*, Budapest, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 408-417. old.

⁸ Süskind: *A parfüm*, 29. old. „[...] die von Schritt zu Schritt und von Atemzug zu Atemzug von anderem Geruch erfüllt und damit von anderer Identität beseelt waren”. Süskind: *Das Parfum*, 34. old.

⁹ „És nem csak egységében érzekelte a szagokat, de le is bontotta őket alkotóelemeikre. Finom szaglásával vékony, tovább már nem bontható illatszálakra szedte szét a szaggombolyagot.” és „[S]őt mindezeket túl a fantáziájában újjáélesztette és összekeverte a szagokat [...]. Mintha felalált volna egy illat-szótárt, amelynek segítségével tetszés szerint alkotott illat-mondatokat”. Süskind: *A parfüm*, 38., 30. old. „Und er roch nicht nur die Gesamtheit dieses Duftgemenges, sondern er spaltete es analytisch auf in seine kleinsten und entferntesten Teile und Teilchen. Seine feine Nase entwirrte das Knäuel des Dunst und Gestank zu einzelnen Fäden von Grundgerüchen, die nicht mehr

több elem együtt, egymással kölcsönhatásba lépve alkot egy-egy összetettebb jelként funkcionáló parfümöt. E jelkombinációk a nyelvi jelekkel ellentétben nem szintagmatikusan kapcsolódnak egymáshoz, hanem arányosan vegyített, egyidejű jelenlétükön, összhangjukon keresztül hatnak.

Az illatokat, melyekből „illat-szótárát” elkészíti egyfajta vezérlő elv alapján foglalja rendszerbe. Ez az illat pedig számára a legmagasabb rendű szépséget, az esztétikait jelöli: „Úgy érezte, hogy ez az illat a kulcs a többi illat rendszeréhez, és aki ezt nem érti meg, az semmit sem ért az illatokhoz. [...] Ez maga volt az a magasabb elv, ami szerint az összes többinek rendeződnie kell. Ez maga volt a tiszta szépség.”¹⁰ Ennek az illatnak a segítségével tehát egyrészt rendszerezi az emlékezetében megtartott illatokat, másrészt egy olyan parfümöt alkot (több más, hasonlóan a tiszta szépséget jelölő illat által foglalatba zárva), amely egyfajta szuperjelként tételeződik. Minden más szereplő érzéseit leigazza, és feltétlen szeretetet, imádatot vált ki belőlük.¹¹ Az angyali parfümöt elkészítéséhez Grenouille-nak el kell sajátítania a létrehozásához szükséges módszereket. Hogy minél jobban elvegyüljön, emberszagot kever magának, valamint olyan illatokat, amelyekkel befolyásolhatja az őt körbevevők érzékelését, manipulálhatja őket. Ezt könnyedén eléri kivételes szaglásának, és amiatt, hogy a szöveg az illatoknak kivételes meggyőzőerőt kölcsönöz: „[a]z illatnak meggyőző ereje van, erősebb a szavaknál, pillantásoknál és akaratnál.”¹² Grenouille, ha éppen arra van szüksége, jelentéktelenné, erőt sugárzóvá válik, részvétet vagy csendes undort kelt környezetében, annak megfelelően, hogy mit akar elérni.¹³ Az emberek pedig ellenvetés nélkül engedelmeskednek az illatok sugallta érzéseknek. A szöveg olvasása során egyre szembetűnőbbé válik, hogy a parfümök, illatkombinációk minden ember számára ugyanazt jelentik, Grenouille-on kívül más nem képes az illatok, parfümök értelmezésére.

Grenouille az illatokat, szagokat, parfümöket nem csak egyszerűen „iktatja” az emlékezetében, hanem tulajdonképpen interiorizálja, bekebelezi őket, eggyé válik velük.¹⁴ Ahogy

weiter zerlegbar waren.” „[J]a, mehr doch, daß er sie sogar in seiner bloßen Phantasie untereinander neu zu kombinieren verstand und dargestalt in sich Gerüche erschuf [...], las besaße er ein riesiges selbsterlerntes Vokabular von Gerüchen, das ihn befähigte, eine schier beliebig große Menge neuer Geruchsätze zu bilden”. Süskind: *Das Parfum*, 44., 34-35. old.

¹⁰ Süskind: *A parfüm*, 42., 46. old. „Ihm schwante sonderbar, dieser Duft sei der Schlüssel zur Ordnung aller anderen Düfte, man habe nichts von den Düften verstanden, wenn man diesen nicht verstand, [...] Dieser eine war das höhere Prinzip, nach dessen Vorbild sich die andern ordnen mußten. er war die reine Schönheit.” Süskind: *Das Parfum*, 50., 55. old.

¹¹ Egy performatív aktust, amelynek során nem csak a társadalom tagjává fogadják, de egyúttal uralkodójává is teszik. A hatalmi viszonyok kapcsán a Foucault megemlítetté stratégiát kapcsolatba hozhatunk e jelenetekkel, valamint azzal is, amikor Grenouille saját kivégzésére érkezve angyali illatával hajítja uralma alá az embereket. A hangsúlyos különbség talán az, hogy Grenouille nem cselekvések sorozatával éri el célját, hanem a társadalom tekintetétől elrejtve hoz létre egy olyan eszközt, amellyel ennek megfelelő hatást vált ki. Megfosztja az embereket egyáltalán a küzdelem, az ellenállás lehetőségétől. Grenouille valójában egyfajta kerülőutat választ ahhoz, hogy (nárcisztikus hajlamait érvényesítve) elérje ezt a célját. Michel Foucault: „A szubjektum és a hatalom”, in szerk. Kiss Attila Attila, Kovács Sándor s.k., *Odorics Ferenc, Testes könyv I.*, Szeged, Ictus és Jate Irodalomelmélet Csoport, 1996, 290-292. old.

¹² „Az illat meggyőző erejét nem is lehet elhárítani, mert az illat lélegzetünkkel együtt kerül a tüdőnkbe, betölt, elborít, nincs ellenszere.” Illetve: „De az illattól nem menekülhetnek. Mert az illat a lélegzet testvére. Vele együtt lopakodik be az ember testébe, nélküle nincs élet, nem lehet kikerülni. És az illat közvetlenül a szívbe hatol, és ott határozottan dönt vonzalomról és megvetésről, undorról és kedvességről, szerelemről és gyűlöletről. Aki ura a szagoknak, az uralkodik az emberi szívek fölött is.” Süskind: *A parfüm*, 87., 158. old.

„Es gibt eine Überzeugungskraft des Duftes, die stärker ist als Worte, Augenschein, Gefühl und Wille. Die Überzeugungskraft des Duftes ist nicht abzuwehren, sie geht in uns hinein wie die Atemluft in unsere Lungen, sie erfüllt uns vollkommen aus, es gibt kein Mittel gegen sie.” „Aber sie konnten sich nicht dem Duft entziehen. Denn der Duft war ein Bruder des Atems. Mit ihm ging er in die Menschen ein, sie konnten sich seiner nicht erwehren, wenn sie leben wollten. Und mitten in sie hinein ging der Duft, direkt aus Herz, und entschied dort kategorisch über Zuneigung und Verachtung, Ekel und Lust, Liebe und Haß. Wer die Gerüche beherrschte, der beherrschte die Herzen der Menschen.” Süskind: *Das Parfum*, 107-108., 199. old.

¹³ Süskind: *A parfüm*, 186-188. old., Süskind: *Das Parfum*, 231-234. old.

¹⁴ „Itta ezt az illatot, megittasult tőle, beivódott az illat a pórusaiba, maga is fává lett”. „És ha a szellő odavetette hozzá egy illatszál végét, akkor ráharapott, és többé nem eresztette, már csak azt az egy illatot érezte, megmarkolta, magába itta és örök időkre megjegyezte.” Süskind: *A parfüm*, 28., 38. old., „Er trank diesen Duft, er ertrank darin, imprägnierte sich damit bis in die letzte innerste Pore, wurde selbst Holz”, „Und wenn endlich ein Lufthauch ihm

Condillac értekezésében is olvashatjuk a márványszobor kapcsán: „Ha elébe tartunk egy rózsát, [...] önmaga számára [...] nem lesz egyéb, mint maga az illata ennek a virágnak, [...] a szagok csupán saját magának módosulásai, vagy létezésének módjai; ő pedig nem tarthatja magát másnak, mint szagnak”.¹⁵ Condillac szerint egy idő után ez egy olyan felfogás kialakulását segíti elő, amelynek köszönhetően a „maga szempontjából minden módosulása úgy tűnik föl, mintha csakis saját magának köszönhetné; és akár valóban érzet keletkezik benne, akár csupán visszaemlékezik egy érzetre, soha nem vesz észre mást, mint hogy ő ilyen módon létezik vagy létezett”.¹⁶ Ugyanezt figyelhetjük meg Grenouille-nál: azonosul az érzékelt szagokkal, illatokkal, bekebelezi őket, azok pedig teljes mértékben belső világa részévé válnak. Itt elraktározza, majd elemeire bontja őket, hogy aztán új kombinációkat alkosson belőlük, és intenzív belső életet éljen az így létrehozott világban.¹⁷ Ezt a belső világot a narrátor egy tájhoz hasonlítja, hiszen a legkönnyebben így tudja megjeleníteni ezt a szagok, illatok mentén konstruálódó teret.

Grenouille belső világában egyáltalán semmiféle dolog nem volt, csak a dolgok szaga. (Ezért is lehetséges, hogy tájként beszéljünk erről a világról, mert ez a megfelelő és nagyjából egyetlen lehetséges hasonlat, hiszen nyelvünkben nincsenek megfelelő fogalmak a szagokra.)

... es gab überhaupt keine Dinge in Grenouilles innerem Universum, sondern nur die Düfte von Dingen. (Darum ist es eine *façon de parler*, von diesem Universum als einer Landschaft zu sprechen, eine adäquate freilich und die einzig mögliche, denn unsere Sprache taugt nicht zur Beschreibung der riechbaren Welt.)¹⁸

Ez a világ Grenouille fantáziálásainak színtere lesz, melyben többnyire ugyanaz a forgatókönyv játszódik le minden egyes alkalommal. Itt, „saját belső birodalm[ában], ahová minden szagot beásott, amivel születése óta valaha is találkozott”¹⁹ különösen intenzív és kicsapongó életet él, folyamatosan pusztít, újraalkot, és a felidézett illatok gyönyörében lebeg. Saját magát e világ teremtetőjeként éli meg, olyan istenalakként, aki oka és célja minden előforduló illatelemnek és – kombinációnak.²⁰ Ez a fantáziálás kapcsolódik a pszichoanalízis egyik hasonló nevű elhárító folyamatához, mely „elsősorban azokat a nappali álmokat, jeleneteket, epizódokat, regényeket, fikciókat jelöli, amelyeket az egyén éber állapotban szövöget.”²¹ A szerkezetük az álmokéval, maga a folyamat az álommunkával hozható kapcsolatba. Ez utóbbi azért is fontos, mert hasonló funkciót lát el Grenouille fantáziálása: a felgyülemlett élmények, illatok feldolgozásában és újrendezésében tölt be szerepet.²² Erre rímel Condillac elmélete is, mely szerint a szobor képzeletének gyakori használata az illatok, benyomások egymásra következését rendezi újra.²³ A

das Ende eines zarten Duftfadens zuspilte, dann stieß er zu und ließ nicht mehr los, dann roch er nichts mehr als diesen einen Geruch, hielt ihn fest, zog ihn in sich hinein und bewahrte ihn in sich für alle Zeit.” Süskind: *Das Parfum*, 32., 44. old.

¹⁵ Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 19. old.

¹⁶ Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 26. old.

¹⁷ Érdemes megemlíteni a pszichoanalízis inkorporáció (bekebelezés) fogalmát, mely egy olyan folyamatot jelöl, „amelyben a szubjektum többé-kevésbé a fantáziában egy tárgyat enged behatolni a testébe és azt ott őrizi.” A folyamattal együtt jár az örömszerzés, a tárgy kisajátítása, illetve elpusztítása is. Ezeknek a mozzanatoknak mindegyike előfordul Grenouille fantáziálásaiban. J. Laplanche, J. B. Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*, Budapest, Akadémiai kiadó, 1994, 67-68. old.

¹⁸ Süskind: *A parfüm*, 129. old. Süskind: *Das Parfum*, 160. old.

¹⁹ Süskind: *A parfüm*, 127. old. „[...] sein inneres Imperium, in das er von Geburt an die Knoturen aller Gerüche eingegraben hatte, denen er jemals begegnet war.” Süskind: *Das Parfum*, 158. old.

²⁰ Süskind: *A parfüm*, 127-135. old., Süskind: *Das Parfum*, 158-168. old.

²¹ Fantázia. Laplanche-Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*, 183-184. old.

²² Laplanche-Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*, 184-186. old. Érdekes vonása a szövegnek, hogy több esetben is, amikor Grenouille levadássza, bekebelezi, magáévá teszi az illatokat, vagy amikor felidézi őket, a narrátor szóhasználata egy szexuális aktusnak, illetve a gyönyör érzetének leírását idézi. Furcsa módon Grenouille szexuális irányultsága, a női testre való vágyakozása hiányzik a történetből, sokkal inkább jellemző rá az autoerotikus megnyilvánulás, melyre több példát is látunk fantáziálásaiban. Ez a megnyilvánuló autoerotizmus igazolja a narcisztikus jegyek meglétét a szereplő esetében. Laplanche-Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*, 316-317. old. Süskind: *A parfüm*, 127-135. old., Süskind: *Das Parfum*, 158-168. old.

²³ Condillac-nál a fantázia, a fantáziálás a képzeletnek és annak szerepének feleltethető meg. Vizsgálódása során megjegyzi, hogy a szobornak sokkal aktívabb a képzelete, mint a miénk. (Ez magyarázható azzal, hogy figyelme nem

belső világban zajló narratíva meghatározója maga Grenouille lesz, a fokalizáció az ő nézőpontjához igazodik, és egy istenalak és teremtett világa tárul fel benne az olvasó előtt. E belső világ funkciója egyrészt a már ismert és elraktározott szagok, illatok újra felidézésének gyakorlása, másrészt nárcisztikus vágyainak megélése, az istenszereppel való azonosulás. A szagokkal való azonosulások sorozata, valamint a teremtett belső világ, a parfümök, és így saját magának a felmagasztalása kedvez a nárcizmus kialakulásának. Ez Grenouille karakterének egyik legszembetűnőbb vonása lesz,²⁴ hiszen amikor csak tudja, átadja „magát egyetlen szórakozásának és szenvedélyének: önmagának.”²⁵ Condillac is erre az eredményre jut értekezésében: „szobrunk csak saját magát képes szeretni, vagyis csak arra képes, amit önszeretetnek nevezünk. Mert igazában csakis önmagát szereti, hiszen azok a dolgok, amelyeket szeret, csupán saját létezési módjai.”²⁶

Az illatokkal való azonosulások mellett hangsúlyos még az emlékezet mint az illatok elraktározásának egyik módja. A szöveg szerint Grenouille-nak nem csak a szaglása, hanem az emlékezőképessége is kivételes, soha nem felejt el azokat az illatokat, amelyekkel egyszer már azonosult. Az emlékezetét akárcsak képzeletét ezek az illatok konstruálják. Condillac-nál mindkettő az emlékezetből ered, csupán fokozatbeli különbség van közöttük, ám nagy szerepük van az illatok felidézésében.²⁷ Ennek azért is van jelentősége, mert a két fajta figyelmet, melyek a szaglás és az emlékezet útján gyűjtik a környezetből érkező benyomásokat, megzavarhatja a képzeleten keresztül ható harmadik fajta figyelem: mely „megakasztja az érzékek benyomásait, hogy helyükbe a külső tárgyak hatásától független érzést állítson.”²⁸ Képzeletének, fantáziájának segítségével Grenouille képes kizárni a külső körülményeket, és végtelenül gazdag, kicsapongó életet élni belső világában. Egyrészt azért, mert társadalmi helyzeténél fogva erre a külvilágban nincs igazán lehetősége,²⁹ másrészt viszont azért, mert az illatvilág, amelyben igazán élni, örömet érezni és élvezni képes, a testetlen illatokból létrehozott fiktív tér, melyet kedvére irányít és ural. Tévedhetetlen emlékezetében megőrzi az őt ért benyomásokat kora gyerekkora óta, és egész tárházát hozza létre az illatelemeknek és –kombinációknak, melyből művészi parfümjei, „virtuóz illatműtárgyai”³⁰ és emberszag-keverékei, vagy a személyes illatok létrehozásához merít.

Ez a belső világ teljes mértékben az illatok emlékéből épül fel. A narrátor, ahogyan azt már korábban is megjegyeztük, egy tájhoz hasonlítja ezt a teret. Erre azért is van szükség, ahogy azt Bal is említi, mert a leírások során az általános jellemzők megtartják funkciójukat, felidézik az

oszlik meg az érzetek és az ideák között.) „Minél otthonosabb a szobor abban a rendben, melyet a képzelet nyújtott neki, annál kevésbé őrzi meg azt, amelyet az emlékezettől kapott. Ennélfogva az ideák ezernyi különböző módon kapcsolódnak egymáshoz, s a szobor gyakran kevésbé emlékszik arra a rendre, amelyben érzeteit felfogta, mint arra, amelyben elképzelte őket.” Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 39-41. old.

²⁴ „A kóros nárcizmus lényege, hogy a személy szinte mindenki mását a saját énjé kiterjesztett részének tekint, akinek egyetlen feladata, hogy őt szolgálja. A nárcisztikus személyeket saját fontosságuk grandiózus érzése és a másoktól megkövetelt folyamatos figyelem igénye jellemzi. Örökös jogot formálnak arra, hogy mások szüntelenül dicsérjék őket.” Charles S. Carver, Michael F. Scheier: *Személyiségpszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 301. old.

²⁵ Süskind, *A parfüm*, 127. „Nur zu seinem eigenen, einzigen Vergnügen hatte er sich zurückgezogen, nur, um sich selbst nahe zu sein.” Süskind: *Das Parfüm*, 158. old.

²⁶ Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 49. old.

²⁷ „Az emlékezet a kezdete a képzeletnek, mikor az még nem elég erős; a képzelet pedig maga az elérhető legelevenebb emlékezet.” Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 37. old.

²⁸ Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 38. old.

²⁹ „[H]iszen csak inas volt – vagyis senki és semmi. Szigorúan véve, így mondta Baldini, miután Grenouille felépülésén kiörvendezte magát –, szigorúan véve még a semminél is kevesebb volt, mert egy tisztességes inasnak legalább tisztességes – vagyis házasságból történő – származása van, rangjához illő rokonsága és tanszerződése, de neki, Grenouille-nak ezek közül egyik sem volt meg.” Süskind: *A parfüm*, 110-111. old. „Er war ja nur ein Lehrling, das heißt ein Nichts. Strenggenommen, so erklärte ihm Baldini – nachdem er seine anfängliche Freude über Grenouilles Wiederauferstehung überwunden hatte –, strenggenommen war er noch weniger als ein Nichts, denn zum ordentlichen Lehrling gehörten tadellose, nämlich eheliche Abkunft, standesgemäße Verwandtschaft und ein Lehrvertrag, was er alles nicht besitze.” Süskind: *Das Parfüm*, 138. old.

³⁰ Süskind: *A parfüm*, 189. old. „virtuose Duftkunststücke”, Süskind: *Das Parfüm*, 235. old.

olvasóban az adott látványt, mely minden hasonlóban közös,³¹ majd a narrátor illatlemlékek, illetve helyenként illatok és képek együttes felhasználásával egy másik érzéktérületet von be egyre intenzívebben a leírásba. Ezek azok az egyéni jellemzők, és egyénítő vonások, melyek felhasználásával idomul a narráció ehhez az illatvilághoz. Grenouille belső világa nem csak egy tér lesz, amelyben cselekszik, hanem egy cselekvő térként („acting place”)³² is jelen van. Itt „a Nagy Grenouille” mindenhatóként tevékenykedik, és több esetben nem csak irányítója és felügyelője a részleteknek, hanem maguk a részletek is illatvilágának, illattestének részeit képezik. A tér és maga Grenouille egyként cselekszik. Ha mégis „testesül” ebben a térben, az istenszerepből egy emberibb formába, akkor is „imaginárius szolgák” lesik kívánságait, melyeket képzelete hozott létre. Belső világa narrációja továbbra is az ő nézőpontjához rendelődik, saját maga írja a történeteket, és veszi számba birodalma kincseit, legyen az a „Szagok Könyve”, vagy egy féltve őrzött palack nedű, mely a Marais-i utcai lány illatlemlékét rejt. Láthatjuk tehát, hogy ugyan Grenouille abszolút az illatok rabja, világa és a narráció felépítésében időről-időre visszatérünk a külvilág elemeihez, melyek más érzékszerveket is bekapcsolnak mind az érzékelésbe, mind a külső élmények belülré vetítésébe, például a tapintás, vagy az ízek érzetlemlékeivel.³³

Az illatok mentén történő leírások elsődleges forrása Grenouille érzékelése, és ezt követi a narráció. Ő a leggyakrabban fokalizált szereplője a történetnek, az ő érzékein keresztül tárul fel az olvasó számára egy olyan világ, amelyhez csupán korlátozott hozzáféréssel bír, és ezért is tűnhet vonzónak a számára. Az illatokat képek sorozataként tudja leírni a narrátor, és az illatok mellett gyakran szükséges vizuális elemeket, illetve ideákat felidéznie, valamint a szinesztézia felhasználásával összekapcsolni őket, és olyan kifejezéseket, szókapcsolatokat alkotnia, mint például a „hajnal szag”, „gyermekkor szagok”, vagy az „imádatillat”.³⁴ Ahogy Ungvári Zrínyi is említi tanulmányában Balra hivatkozva, a szinesztéziás látásmód „mozgósítja a többi érzéket. A befogadás folyamatában ezért a képek [...] egymásra csúsztatása vagy folytatólagos összekapcsolása történik meg, egy igen széles érzékelési és értelmezési mezőt létrehozva, amelyben a képek térgörbületei (hiszen folyamatos kép áradatról van szó) nem szabályos kapcsolódásokat, különféle intermodális és intertextuális tapasztalatokat mozgósítanak”.³⁵ A kapcsolatot az olvasóval elsősorban a vizuális világ, valamint ennek az elemei, részei képezik, és a narrátor ezeket megragadva tud kapcsolatot létrehozni, illetve egymáshoz közelíteni a fiktív és a valós világot, érzékelést.³⁶ Ennek megfelelően a narrátor leírásai, elbeszélése, illetve a belső fokalizáció válnak dominánssá: párbeszéd elvétele akad csak a szövegben, egy alkalommal ez is hangsúlyozott formában, mintha csak egy dráma szövegét olvasnánk.³⁷ A narrátor mindenütt ott van, szüntelenül jellemez, szenttelen felsorolásokba bocsátkozik, vagy éppen bizalmasan beszél az olvasóval. Nagyon ritkán adja ki kezéből az elbeszélés fonálát, főképp a függő- és a szabad függő beszédet használja fel, hogy a szereplők gondolatait közvetítse. Ezzel a narrátori magatartással modellezi is Grenouille látásmódját, aki azonosul az illatokkal és minden alkalommal önmagában, önmaga részeként tapasztalja meg őket, csak önmagát észleli. Ha valamennyire érintkezésbe is kell lépnie a többi szereplővel, és nem az illatokon keresztül teszi ezt, igyekszik a lehető legkevesebb szorítózkodni. Ez a párhuzam is hozzájárul a történet értelmezéséhez.

³¹ Mieke Bal: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*, Toronto, University of Toronto Press, 1999, 136. old.

³² Bal: *Narratology*, 136. old.

³³ Süskind: *A parfüm*, 132-135. old., Süskind: *Das Parfum*, 164-168. old.

³⁴ Süskind: *A parfüm*, 130-133. old., Süskind: *Das Parfum*, 161-166. old.

³⁵ Ungvári-Zrínyi Ildikó: „Test-képek,” in *Képből van-e a színház teste?*, Marosvásárhely, Mentor-UArt Press, 2011, 61-62. old.

³⁶ A bekezdésben gondolataimat Ungvári Zrínyi Ildikó elméletére alapoztam. Ungvári-Zrínyi: „Test-képek,” 56-62. old.

³⁷ Süskind: *A parfüm*, 52-53. old., Süskind: *Das Parfum*, 63-64. old.

Kivételes érzékszervi adottságán túl talán a legszembetűnőbb vonása Grenouille karakterének szörnyű külseje, valamint az érzés, amit a többi szereplőből kivált. Teste egy szélsőséges helyzetben nevelkedett gyermek, majd férfi testeként jelenik meg: magán hordozza sorsának jegyeit, melyek sokszor éppen igénytelensége és szívóssága miatt hagynak nyomot rajta. De még mielőtt e vonások megjelenének testének felszínén, mikor még nem több egy állandó gondozást igénylő csecsemőnél, már viszolygást vált ki a körülötte lévő szereplőkből. Furcsa, idegenkedő érzésre, irtózásra hivatkozva próbálnak megszabadulni tőle a dajkák, majd maga a pap is, aki korai neveltetéséért volt felelős.⁴⁰ A kiváltott érzés okára hamar fény derül: Grenouille teste nem bír szaggal, aurával, noha minden más ember igen.⁴¹ Ez a tulajdonság karakterének fő hiányosságaként kerül a középpontba, azonban később megtanulja kihasználni is. Nem csak társadalombéli létezésének akadályozója lesz ez a hiány, hanem a történet második felében az emberek közé visszatérő, rettenetes tervét végrehajtó szörnyű férfi rejteke is. Ám mielőtt ezen az úton tovább haladnánk, egy másik viszolygást keltő mozzanatra is érdemes emlékeznünk: Grenouille csecsemőként még nem tudja kontrollálni szaglóképességét, hanem mohóságában az számára az elsődleges fontosságú, hogy lehetőleg minél nagyobb mennyiségben magába szívja a külvilág részleteiről árulkodó levegőt, az illatokat, a szagokat. Az egyik ilyen jelenetben Terrier atya viszolygása nem elsősorban a csecsemő testének szagtalanságából ered: az (őt „kiszagoló”) ártatlan gyermek oldaláról látja, érzékeli magát. Ez a látásmód, ösztönös érzékelés szembefordítja, szembesíti saját magával, és mindazzal, amitől inkább távol tartotta volna magát: érzékeli saját bűzét, mocskosságát, mindazt, amit ruháival, megjelenésével, viselkedésével palástolni próbált. Ez az átható figyelem, rálátás undort kelt benne saját magával, saját valójával, és egyúttal a gyermekkel szemben is, aki valamiféle kísérteties, megmagyarázhatatlan módon keltette fel benne ezt az érzést.⁴² A képzelt apaság, a dajkával szembeni hitvitázó fölény egy csapásra szertefoszlik,

³⁸ Cohen: „Monster Culture,” 4. old.

³⁹ Süskind: *Das Parfum*, 28. old. „A kezdet kezdetétől szörnyeteg volt.” Süskind: *A parfum*, 25. old.

⁴⁰ A freudi kísérteties érzésére lehet gondolni e szereplőknél. Egyaránt előfordul az ambivalens érzés, a titok felfedezése, aminek nem lett volna szabad feltárulnia, valamint a naiv babonaság jelenléte is, illetve a Terry Castle által említett hordozott, elrejtett, elnyomott félelmek, amelyek hasonló ingerre aktiválódva merül(het)nek fel. vö. Terry Castle Terry Castle: „Fantazmagória: Kísértet-technológia és a modern ábrándozás metaforikája,” in *Apertúra* 2011/tél, <http://apertura.hu/2011/tel/castle>, elérés: 2012. 10. 10. valamint Sigmund Freud: „A kísérteties”, in Bókay Antal – Erős Ferenc: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány. Szöveggyűjtemény*, Budapest, Filum, 1998, 67., 75. old.

⁴¹ Jeanne Bussie dajka Terrier atyához. „Én csak azt tudom, hogy irtózom ettől a gyerektől, mert nincs olyan szaga, amilyenek egy csecsemőnek lennie kell.” Ugyanehhez a témához később: [Baldini] Egyáltalán, minden érintkezést igyekezett elkerülni vele [Grenouille-jal], valamiféle jámbor irtózáttól vezérelve, mintha az érintkezés megfertőzné, bemocskolná.” Süskind: *A Parfum*, 15., 113. old., „Ich weiß nur eins: daß mich vor diesem Säugling graust, weil er nicht riecht, wie Kinder riechen sollen.” „Er [Baldini] hatte überhaupt immer vermieden, ihn zu berühren, aus einer Art frommem Ekel, so, als bestünde die Gefahr, daß er sich anstecke an ihm, sich besudele.” Süskind: *Das Parfum*, 16., 140-141. old.

⁴² „[...] mintha a gyermek orrából is valami félelmetes szívóerő indulna ki. Terrier-nek úgy tűnt, mintha a gyermek az orrával nézné őt, áthatóbban bármilyen szempillantásnál, mintha az orrával azt szívna be, amit Terrier kisugároz, amit nem tarthat vissza, nem titkolhat el... [...] Ő pedig hirtelen büdösnek érezte magát, izzadtnak és ecetszagúnak, savanyúkáposzta- és szennyruhaszagúnak. Mintha valaki rejtekhelyéről bámulná a meztelen, ronda testét. Mintha a bőrére is áthatolna, be a legbelsejébe! E kicsi orr előtt nem maradhatott titokban a leggyengédebb érzés, a legmocskosabb gondolat sem, pedig még nem is volt igazi orr [...]. Terriert a hideg rázta. Undorodott. Most ő firtorította el az orrát, mintha büdöset érezne, amitől el kell határolnia magát.” Süskind: *A Parfum*, 21. old. „Und wie von diesen schien ein unheimlicher Sog von ihnen auszugehen. Es war Terrier, als sehe ihn das Kind mit seinen Nüstern, als sehe es ihn scharf und prüfend an, durchdringender, als man es mit Augen könnte, als verschlänge es etwas mit seiner Nase, das von ihm, Terrier, ausging, und das er nicht zurückhalten und nicht verbergen konnte... [...] Und er kam sich mit einem Mal stinkend vor, nach Schweiß und Essig, nach Sauerkraut und ungewaschenen Kleidern. Er kam sich nackt und häßlich vor, wie begafft von jemandem, der seinerseits nichts von sich preisgab. Selbst durch seine Haut schien es hindurchzuriechen, in sein Innerstes hinein. Die zartesten Gefühle, die schmutzigsten Gedanken lagen bloß vor dieser gierigen kleinen Nase, die noch gar keine rechte Nase war [...]. Terrier

hogy helyt adjon a valóságot lefűző, kikököntő erőnek: e gyermek „tekintetének” és a sírásának. Az atya pedig megpróbál minél hamarabb eltávolodni tőle, és egyúttal a helyzettől is: „meg kell szabadulni ettől a micsodától, lehetőleg hamarosan, lehetőleg gyorsan, lehetőleg azonnal. [...] el ezzel a szörnyeteggel, ezzel az elviselhetetlen kölyökkel.”⁴³ Így kerül Grenouille aztán Madame Gaillard lelencházába, majd Monsieur Grimal tímárműhelyébe.

Az illat, szag hiánya, és ezzel az aura hiánya, nagy szerepet kap a történetben: egyrészt Grenouille önmeghatározásában, másrészt mikor a várost járva találkozik, érintkezik az emberekkel, és próbál elvegyülni közöttük. Ez utóbbi esetében nem igazán jár sikerrel. A körülötte lévők általában nem érzékelik a jelenlétét aurájának hiányában, mégis, amikor fizikai valójával a találkozás elkerülhetetlen (például hozzáér valakihez, nekiütközik valakinek), meglepetten, rémülettel vegyes rácsodálkozással fogadják.

Ifjúkorától megszokta már, hogy a mellette elhaladó emberek egyáltalán nem vesznek róla tudomást, nem megvetésből, ahogyan egyszer gondolta, hanem, mert egyszerűen nem érzékelik létezését. Nem volt holdudvara, nem vert hullámokat a levegőbe, mint a többieknek, úgyszólván *nem volt árnyéka*, ami a többiek arcára vetülhetett volna. Csak ha összeütközött valakivel a tömegben, vagy váratlanul az utcasarkon, akkor vettek róla tudomást: az illető leggyakrabban rémülten hőkölt hátra, és legtöbbször olyan pillantással mérte végig Grenouille-t, mint olyan teremtményt, akinek nem volna szabad léteznie, de aki tagadhatatlanul mégis itt van, de valahogy mégsem jelenvalóan – majd a csodálkozó ember továbbállt, egy pillanat alatt megfeledkezett Grenouille-ról.

Er war von Jugend an gewohnt, daß Menschen, die an ihm vorübergingen, keinerlei Notiz von ihm nahmen, nicht aus Verachtung – wie er einmal geglaubt hatte –, sondern weil sie nichts von seiner Existenz bemerkten. es war kein Raum um ihn gewesen, kein Wellenschlag, den er, wie andre Leute, in der Atmosphäre schlug, kein Schatten, sozusagen, den er über das Gesicht der andern Menschen hätte werfen können. Nur wenn er direkt mit jemandem zusammengestoßen war, im Gedränge oder plötzlich an einer Straßenecke, dann hatte es seinen kurzen Augenblick der Wahrnehmung gegeben; und mit Entsetzen meistens prallte der Getroffene zurück, starrte ihn, Grenouille, für ein paar Sekunden an, als sehe er ein Wesen, das es eigentlich nicht geben dürfte, ein Wesen, das, wiewohl unleugbar *da*, auf irgendeine Weise nicht präsent war – und suchte dann das Weite und hatte seiner augenblicks wieder vergessen...⁴⁴

Ez az érzés, tapasztalat pedig újfent a freudi kísérteties érzését idézi, ugyanakkor több esetben ellenállást és viszolygást vált ki a társadalom részéről. Ekkor az emberek érzik, hogy különbözik tőlük, és önkéntelenül is megpróbálják elhatárolni magukat tőle. Ezek a reakciók mind árnyalják szereplők Grenouille figurájához fűződő viszony abjekciós jellegét: az emberek tudják, hogy közülük való, a társadalom testének része, mégis, amikor idegenségének zsigeri élménye eljut hozzájuk, undorral és félelemmel vegyes viszolygással próbálnak eltávolodni tőle.⁴⁵ Ez a viszony azonban nem egyoldalú. Grenouille számára is rendkívül nehezen elviselhető az emberszag, olyannyira, hogy fantáziabirodalmában egyenesen gyűlölettel csap le rá.

[N]yomasztotta ez az összegomolyodott emberszagotyalék.

[U]ndorodott a lovasok emberszagától.

Éjszaka is akadtak emberek. A legkietlenebb vidéken is voltak emberek. Csak visszahúzódtak rejtékhelyükre, mint a patkányok, és aludtak. Nem volt tiszta tőlük a föld, mert még álmukban is ontották szagukat, ami kiszivárgott a nyitott ablakokon és a szálláshelyek hézagain, és megmérgezte a látszólag tiszta levegőt.

schauderte. Er ekelte sich. Er verzog nun seinerseits die Nase wie vor etwas Übelriechendem, mit dem er nichts zu tun haben wollte.” Süskind: *Das Parfum*, 23. old.

⁴³ Süskind: *A Parfum*., 22. old. [kiem. – K. Á.] A német szövegben itt a gyermek Grenouillra, majd később a felnőttre is szörnyként hivatkozik a narrátor, és ez későbbi elemzésem szempontjából lesz fontos. „Er wollte das Ding loshaben, möglichst schnell, möglichst gleich, möglichst sofort. [...] weg mit diesem Unhold, mit diesem unerträglichen Kind!” Süskind: *Das Parfum*, 24. old. [A német der Unhold szó jelentései: szörnyeteg, gonosz teremtés.]

⁴⁴ Süskind: *A Parfum*., 155. old. [kiem. – K. Á.], Süskind: *Das Parfum*, 194-195. old.

⁴⁵ „It is thus not lack of cleanliness or health that causes abjection but what disturbs identity, system, order. What does not respect borders, positions, rules. The in-between, the ambiguous, the composite.” Julia Kristeva: *The Powers of Horror, An Essay on Abjection*, ford. Leon S. Roudiez, New York, Columbia University Press, 1982, 4. old.

Néha, amikor a szörnyűségek eme aperitifje nem ajzotta fel eléggé [...] felidézte hatszázezer párizsi kigőzölgését egy nyomasztóan forró nyári napon. Aztán egyszerre – és ez volt a gyakorlat értelme – az orgazmus erejével tört ki felhalmozódó gyűlölete. Viharfelhőként tornyosult e szagok fölé, amelyek meg merészelték sérteni felséges orrát.

Daß dieser geballte Menschenbrodem war, der ihn [...] wie gewitterschwüle Luft bedrückt hatte.

[...] weil ihn vor dem Menschengeruch der Reiter ekelte.

Auch nachts gab es Menschen. Auch in den entlegensten Gebieten gab es Menschen. Sie hatten sich nur in ihre Schlupfwinkel zurückgezogen wie die Ratten und schliefen. Die Erde war nicht rein von ihnen, denn selbst im Schlaf dünsteten sie ihren Geruch aus, der durch die offenen Fenster und durch die Ritzen ihrer Behausungen hinaus ins Freie drängte und die sich scheinbar selbst überlassene Natur verpestete.

Manchmal, wenn ihn dieser Aperitif der Abscheulichkeiten noch nicht genügend in Fart gebracht hatte, [...] imaginierte [er] den versammelten Brodem von sechshunderttausend Parisern in der schwülen lastenden Hitze des Hochsommers. Und dann brach mit einem Mal – das war der Sinn der Übung – mit orgastischer Gewalt sein angestauter Haß hervor. Wie ein Gewitter zog er her über diese Gerüche, die es gewagt hatten, seine erlauchte Nase zu beleidigen.⁴⁶

Minél inkább megpróbálja elkerülni, kivetni az embereket a saját világából, annál közelebb jut egy olyan helyzethez, állapothoz, amelyben saját maga válik kivetetté.⁴⁷

A tulajdonság hiánya és az ebből fakadó elutasítottság, kizártság élménye a világirodalom egy másik jelentős szereplőjénél is megjelenik.⁴⁸ Ez a hiány-élmény a központi érzése például Chamisso Schlemihl Péterének is, aki egy estén eladja árnyékát egy szürke öltönyös, Mephisto-szerű figurának egy mindig aranyat fialó erszényért cserébe. Arra azonban nem számít, hogy az árnyék, az emberi meghatározottság lényege, sokkal többet jelent a vagyonnál – saját létezését, emberi mivoltát kérdőjelezte meg azzal, hogy másra ruházta. Az emberek hamar észreveszik hiányosságát, és elutasítónak válnak vele szemben. Az árnyék hiányát egyfajta átoknak, megbélyegzettségnek tekintik. Schlemihl Péter próbálja elleplezni árnyéka hiányát, ám hiába a szórt fény a pazar estéyeiken, éjszakai sétéi, temérdek összegekért vásárolt megnyerő külseje, a napfény mindig útját állja, amikor érvényesülni akarna. Így aztán különféle pótlékokkal, protézisekkel próbálja álcázni ezt az emberi hiányosságát, és részévé válni a társadalomnak. Szolgája, Bendel segítségét kéri, aki lépten-nyomon követi, és hatalmas természetének árnyékával „ír” egy saját, rejtett árnyékot gazdájának.⁴⁹

Grenouille figurája kapcsán érdemes körbejárunk a monstrozitás kérdését is.⁵⁰ A jelenség maga az ókori irodalomba is visszanyúlik, vizsgálata mégis elsősorban a középkori szövegek kapcsán jelentős. Alistair McLennan és Jeffrey Jerome Cohen írásainak segítségével közelebbi képet kaphatunk a monstrozitás testi és viselkedésbeli jeleiről, melyek Grenouille alakjában és szubjektumának képzésében is hangsúlyos szerepet kapnak.

⁴⁶ Süskind: *A parfüm*, 120., 121., 122., 128. old., Süskind: *Das Parfum*, 148., 149., 151., 159. old.

⁴⁷ „It is no longer I who expel, „I” is expelled. The border has become an object.” Kristeva: *The Powers of Horror*, 4. old.

⁴⁸ Érdemes megemlíteni intertextusként Chamisso *Schlemihl Pétere* mellett Mary Shelley *Frankensteinjét* is, melyben a magányos, a társadalomba beilleszkedni képtelen, viszont elismerésre, tudásra, akaratának érvényesítésére vágyó szörnyeteg figurája hasonlóképpen megjelenik. vö. Mary Wollstonecraft Shelley: *Frankenstein*, Budapest, Kozmosz, 1977.

⁴⁹ Adalbert von Chamisso, „Schlemihl Péter”, ford. Bálint Lajos, in *A viharlovás*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1967, 163-219. old.

⁵⁰ A monstrozitással kapcsolatban alapvetően három fő irányt különböztethetünk meg: egyrészt beszélhetünk fizikai monstrozitásról (a tragikus hős vagy szereplő szörny alakban történő megjelenítése, pl. a *King Kong* című filmben), mentális, illetve szellemi monstrozitásról (kitűnő példa erre Patrick Bateman alakja az *Amerikai psycho* című regényben), valamint a freud-i kísérletes is kapcsolódik a témához. A három irány viszont nem feltétlenül csak elkülönítve érhető tetten, hanem előfordul, hogy egymással átfedésben is megjelennek, például a szellemi monstrozitáshoz fizikai monstrozitás is járul.

A tudományos diskurzus, az úgynevezett „monster theory” kapcsán említ fizikai és morális monstrositást, melyek nem csak külön, hanem együttesen is előfordulnak. Míg az előbbi a külső jegyek alapján, a torz külsőben valamint az állati, inhumán viselkedésben jelenik meg, addig az utóbbi az aberráns etikai viselkedésben.⁵¹ A szörnyek nem csak a szövegekben előforduló (sokszor metaforikus) alakok, hanem gyakorta (főleg a későbbi korok szövegeiben) olyan emberek, akikre szörnyű tetteik miatt szörnyetegekként tekintenek. Ilyen tett lehet például a gyilkosság, az emberi hús fogyasztása, (és/vagy a kincsek felhalmozása).⁵² McLennan disszertációjában az északi mitológiából vett Fáfñir sárkány példáját említi, aki valaha maga is ember volt, ám sorozatos pusztítás, öldöklés és az átkozott kincsek felhalmozása miatt vált(ozott át) szörnyeteggé. Grenouille illatgyűjtögetése párhuzamba állítható ezzel a felhalmozó tevékenységgel, hiszen hogy megszerezze, kisajtolja a fiatal lányokból kivételes, „angyali” parfümjének összes alkotóelemét, meg kell gyilkolnia őket. Elrabolja a testük illatát, és csak ruhátlan, „csonkított” tetemüket hagyja a helyszínen.⁵³ Valóságos megszállott gyűjtögetővé, kincsfelhalmozó szörnyeteggé válik, aki nagy terve megvalósítása előtt saját barlangját is megtalálta, és ott ült tort minden este az ellopott, levadászott illathalom közepén.⁵⁴ Az egyre gyakoribb gyilkosságok miatt a környező szereplők, Grasse lakosai hajtóvadászatot indítanak a gyilkos ellen, mindhiába: Grenouille könnyedén elrejtőzik, megbújik illathiany miatt jelentéktelennek tűnő testében, kikevert illatainak rejtekében és kivárja, amíg a felbolydulás elcsendesül. Ahogy azt Jeffrey Jerome Cohen is írja tanulmányában, a szörnyeteg mindig elmenekül, és a halált is csupán egyszer ízleli meg.⁵⁵ A holttestek Grenouille tettének nyomai, a gyilkosságok szinte a környező szereplők szeme előtt történik – a szörnyű alak mégis mindig elmenekül, hogy egy teljesen más helyen tűnjön fel és csapjon le újra.

Az illathiany és a büntudat nélkül elkövetett gyilkosságok mellett Grenouille külseje lesz még az, amiben a monstrositás jelensége fellelhető. Ugyan nincs bevett besorolási stratégia a szörnyű teremtenyekkel, lényekkel kapcsolatban, sokkal inkább tekinthetjük őket olyan kategorizációk közötti átmeneteknek, amelyek egyfajta „zavaró hibridekként” feloldják az oppozíció két oldalát, és ellenállnak mindenféle besorolásnak.⁵⁶ Elsősorban az állati-emberi

⁵¹ McLennan: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature*, 29. old.

⁵² McLennan: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature*, 11. old. Ez utóbbi fő jellemzője az északi mitológiában megjelenő sárkányoknak. (Ezekből valójában csak két jelentős akad az északi irodalom szerint, a Völsungok Fáfñirja, valamint Beowulf végzete.) J. R. R. Tolkien: „Szörnyek és itészek,” in *Szörnyek és itészek*, ford. Koltai Gábor és Nagy Gergely, Szeged, Szukits Könyvkiadó, 2006, 21. old.

⁵³ Ezek a holttestek már mit sem jelentenek Grenouille számára. Sokszor nem is emlékszik testükre vagy arcukra, ahogy azt olvashatjuk a Marais utcai lány kapcsán is „[h]iszen a legjobb belőle, lényegét elvette és megőrizte: illatát magáévá tette,” illetve az illatozó tárgyokról (és/vagy testekről) való elgondolás esetében: „Hiszen ez az illatozó lélek, ez az éterikus olaj volt bennük a legeslegjobb, az egyetlen, ami Grenouille-t érdekelt. A többi semmire nem jó, ostoba maradványok, a virágok, a levelek, a héjak, a gyümölcsök, szín, szépség, élet, és ami fölösleges még volt bennük, már nem érdekelt. Mindez csak burok és ballaszt volt. Kidobandó.” Süskind: *A parfüm*, 48., 100. old. „Er hatte ja das Beste von ihr aufbewahrt und sich zu eigen gemacht: das Prinzip ihres Dufts.” „Diese duftende Seele, das ätherische Öl, war ja das Beste an ihnen, das einzige, um dessentwillen sie ihn interessierten. Der blöde Rest: Blüte, Blätter, Schale, Frucht, Farbe, Schönheit, Lebendigkeit und was sonst noch an Überflüssigen in ihnen steckte, das kümmerte ihn nicht. Das war nur Hülle und Ballast. Das gehörte weg.” Süskind: *Das Parfüm*, 58., 125. old.

⁵⁴ A vadászat és a felhalmozás: „Nem volt válogató. Nem tett különbséget a közfelfogás szerint jónak vagy kevésbé jónak ítélt szagok közt – még nem. Ő mohó volt. Vadászataikor azt a célt tűzte maga elé, hogy minél hamarabb megszerezzen mindent, a világ összes illatát [...]. Mindent, mindent felzabált, magába szívott.” A barlang: „[F]elfedezett egy természetes, szűk, kanyargós folyosót, ami a hegy belsejébe vezetett, [...] [m]ajdnem áhítatot érzett, mikor beköltözött. [...] Soha életében még nem érezte magát ilyen biztonságban.” Süskind: *A parfüm*, 41, 125-126. old. „Wählerisch ging er nicht vor. Zwischen dem, was landläufig als guter oder schlechter Geruch bezeichnet wurde, unterschied er nicht, noch nicht. Er war gierig. Das Ziel seiner Jagden bestand darin, schlichtweg alles zu besitzen, was die Welt an Gerüchen zu bieten hatte [...]. Alles, alles fraß er, saugte er in sich hinein.” [E]ntdeckte er einen natürlichen Stollen, der in vielen engen Windungen in das Innere des Berges führte, [...] [e]s überfiel ihn beinahe ein Gefühl von heiliger Scheu, als er ihn Besitz nahm.” Süskind: *Das Parfüm*, 48., 156. old.

⁵⁵ „The monster always escapes [...], the monster itself turns immaterial and vanishes, to reappear some place else. [...] No monster tastes death but once.” Cohen: „Monster Culture,” 4-5. old.

⁵⁶ Cohen: „Monster Culture”, 6. old.

ellentétére fordítható le az a mező, amelyben a szörny megjelenik, és egy pillanatig sem engedi magát integrálni egyik fél részéről sem. Folyamatosan változik, hogy mennyire veszi fel/felel meg az egyik vagy a másik szélsőség jelölőit/nek.⁵⁷ Grenouille alakjában is ez a jelenség figyelhető meg. Kivételes szívóssága már gyerekkorában megmutatkozik, és végig jellemzője marad. Ennek köszönhetően, valamint annak, hogy a szagláson kívül egyéb érzékszervekhez kötődő élvezetekre,⁵⁸ jelenségekre nem tűnik túlságosan érzékenynek, külső behatások, betegségek, sérülések, balesetek sorozata éri, melyek kisebb-nagyobb torzulásokat hagynak emlékül testén. Ezek halmozódása, valamint testtartásának görnyedtsége végül egy kivételesen rút képet eredményez.

Szívós alkattal rendelkezett. [...] Bár hegek, ráncok és ragyas, rút sebhelyek borították, s az egyik lába kissé megnyomorodván, járása bicegőssé vált – de élt.

Csak a nagy furunkulusok utáni hegek éktelenkedtek ezután a füle mögött, a nyakán és az arcán, ettől persze csak még torzabb és ocsmányabb lett, mint amilyen volt.⁵⁹

Megjelenése végül olyan idegenül hat a barlangban töltött hét év után, hogy a civilizált településekre visszatérve a vidéki emberek fejvesztve menekülnek előle, a városban viszont érdeklődve fogadják a vadonból visszatért ember-állatot.

Rettenetesen nézett ki. Haja térdéig ért, ritkás szakálla a köldökét verte. Körmei madárkarmokra emlékeztettek, kezéről, lábáról pedig, ahol a rongyok már nem védték, cafatokban jött le a bőr. Az első emberek, akikkel a Pierrefort városka mellett földeken találkozott, amikor megpillantották, hanyatt-homlok menekültek előle. A városban azonban épp ellenkezőleg történt; [...] Mások azt mondták, nem is ember, hanem ember és medve keveréke, amilyen erdei lény.⁶⁰

Alakjában megjelenik a társadalom testéről levált, vadonba húzódó ember. Testében az ott töltött évek alatt a civilizáltság vonásai a vadon elemeivel dúsultak, teljesen elhomályosítva régi valóját. Egy liminális figurává válik, aki nem tartozik igazán egyik oldalhoz sem. Elvonulásában, majd újra előkerülésében pedig tetten érhető Victor Turner által (van Gennep elméletére alapozva) leírt átmeneti rítus három fázisa: amelyben Grenouille leválik a társadalom testéről, átvészsel egy átmeneti időszakot, valamint visszaérkezik a társadalomba.⁶¹

Külsejének monstrositása eddig a pontig jelentős igazán, ezután átadja a helyet a korábban említett morálisnak. Zord külsejét hamar megváltoztatják a szorgos szolgálkék, és Grenouille számára világossá válik, hogy a ruhák, a hajvágás és a kozmetika az, ami külsejében emberré teszi, a látvány tekintetében visszahelyezi őt a társadalomba.⁶² McLennan is megemlíti disszertációjában azt a mozzanatot, amikor a társadalomról levált szörnyeteget

⁵⁷ Cohen: „Monster Culture”, 7. old.

⁵⁸ „Egyszerűen képtelen volt az élvezetre, ha az nem tiszta, testetlen illatban, hanem valami másban nyilvánult meg. A kényelem sem érdekelte”. Süskind: *A parfüm*, 125. old. „Er hatte es überhaupt nicht mit dem Genuß, wenn der Genuß in etwas anderem als dem reinen körperlosen Geruch bestand. Er hatte es auch nicht mit der Bequemlichkeit und wäre zufrieden gewesen”. Süskind: *Das Parfüm*, 156. old.

⁵⁹ Süskind: *A parfüm*, 24., 36. old. „Er besaß eine zähe Konstitution. [...] Zwar trug er Narben davon und Schrunde und Grind und einen leicht verkrüppelten Fuß, der ihn hartschen machte, aber er lebte.” „Ihm bleiben nur die Narben der großen schwarzen Karbunkel hinter dem Ohren, am Hals und an den Wangen, die ihn entstellten und noch häßlicher machten, als er ohnehin schon war.” Süskind: *Das Parfüm*, 27., 42. old.

⁶⁰ Süskind: *A parfüm*, 141-142. old. „Er sah fürchterlich aus. Die Haare reichten ihm bis zu den Kniekehlen, der dünne Bart bis zum Nabel. Seine Nägel waren wie Vogelkrallen, und an Armen und Beinen, wo die Lumpen nicht mehr hinreichten, den Körper zu bedecken, fiel ihm die Haut in Fetzen ab. Die ersten Menschen, denen er begegnete, Bauern auf einem Feld nahe der Stadt Pierrefort, rannten schreiend davon, als sie ihn sahen. [...] Manche sagten, er sei gar kein richtiger Mensch, sondern eine Mischung aus einem Menschen und einem Bären, eine Art Waldwesen.” Süskind: *Das Parfüm*, 176-177. old.

⁶¹ Victor Turner: „Liminalitás és communitas”, in *A rituális folyamat*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 107-109. old.

⁶² „És hirtelen rájött, hogy nem a galambleves és a szelepes hókuszpókusz csinált embert belőle, hanem egyes-egyedül a ruhák, a hajvágás és a kozmetika.” Süskind: *A parfüm*, 148. old. „Und plötzlich wußte er, daß es nicht die Taubenbrühe und der Ventilationshokuspokus gewesen waren, die einen normalen Menschen aus ihm gemacht hatten, sondern einzig und allein die paar Kleider, der Haarschnitt und das bißchen kosmetischer Maskerade.” Süskind: *Das Parfüm*, 185-186. old.

visszafogad(hat)ják, ám ez csak abban az esetben lehetséges, ha újra be tud illeszkedni, és képes a társadalmi normákhoz alkalmazkodni. Ekkor egyfajta újracivilizálódási folyamat veszi kezdetét, de ez csak annyiban fenntartható, ameddig a visszafogadott alak megfelel e kritériumoknak.⁶³ Ebből is látható, hogy a test, mint a monstrositás közege, megjelenési lehetősége, távolról sem egy stabilizált kategória, ugyanakkor az „emberi” és a „szörnyeteg” megjelenési formája közötti határvonal átjárható.⁶⁴ Esetünkben a szörnyeteg szubjektuma lesz a meghatározó, valamint a tetteiben, cselekedeteiben megformálódó identitás, és az ennek megfelelően alakuló test. Hiszen ahogy Foucault kapcsán P. Müller Péter is írja: „a test az a középpont, amely magába gyűjti, és amely performálja, megjeleníti, kifejezésre juttatja az ént.”⁶⁵

Grenouille színleg vállalja, hogy a társadalom tagjává válik, ám hogy teljes könnyedséggel mozoghasson az emberek között, és valóban közéjük tartozhasson, megtévesztő emberi parfümököt kell kikevernie és felhasználnia. De nem áll meg itt, hanem adottságának teljes tudatában elhatározza: „uralkodni fog az embereken” egyszerűen azért „mert velejéig gonosz”.⁶⁶ Innentől válik igazán hangsúlyossá Grenouille-ban az a kezdetektől érett szemléletmód, melyet morális monstrositásként azonosíthatunk. A társadalom számára megjelenítendő identitás-konstrukció(i)nak létrehozásához nincs szüksége a butleri értelemben szükséges ismétlődő, megerősítő cselekvésekre,⁶⁷ hanem egyfajta kerülő úton, emberillatot imitáló, a jelenlét illúzióját megteremtő parfümök készítésével éri el ezt a hatást. Hogy minél előbb igazolást nyerjen, a lehető legközelebb megy az emberekhez, hogy elismerjék és visszaigazolják: ő valódi része a társadalomnak: „Belefurakodott, belenyomakodott, a legsűrűbbjébe akart jutni, hogy testközelen legyenek hozzá az emberek, hogy orruk alá eregethesse tulajdon szagát. [...] és határtalan volt az öröme, amikor észrevette, hogy [...] őt, Grenouille-t, a kakukktóját, embernek ismerték el az emberek között.”⁶⁸

Az illat megléte, illetve hiánya a szubjektumképzésben is szerepet játszik. Grenouille esetében az alapvető probléma az, hogy teste nem bír meghatározó, jellegzetes illattal, mint az emberek általában, sőt még a csupán az általa érzékelt „személyes szaggal” sem.⁶⁹ Nem foglal el egy olyan teret, pozíciót a társadalomban, mint a többiek, mert az emberek nem érzékelik a jelenlétét, szubjektuma nem nyer megerősítést az interszubjektív kapcsolatok hálózatában.⁷⁰ Az emberekkel kapcsolatos megvetése miatt pedig még inkább eltávolodik attól, hogy beléphessen a társadalom tagjai közé. A barlangból való visszatértéig, vagyis egészen addig, amíg nem szembesül azzal, hogy teste szagtalan, az illatok nyelvén kiismerhetetlen és ez által elbeszélhetetlen a

⁶³ McLennan: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature*, 11. old.

⁶⁴ McLennan: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature*, 21., 28. old. Valamint P. Müller Péter is említi Test és teatralitás című művében, hogy „a test – attribútumaival együtt – nem állandó, nem a stabilitás, hanem a decentralizálás helye, a szakadatlan (át)változás médiuma.” P. Müller Péter: *Test és teatralitás*, Budapest, Balassi Kiadó, 2009, 41. old.

⁶⁵ P. Müller Péter: *Test és teatralitás*, 53. old.

⁶⁶ Süskind: *A parfüm*, 158-159. old. „Meschen zu beherrschen”, „weil er durch und durch böse sei” Süskind: *Das Parfüm*, 199. old.

⁶⁷ Judith Butler: *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól*, ford. Barát Erzsébet-Sándor Bea, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2005, 16. old.

⁶⁸ Süskind: *A parfüm*, 156. old. „Er drängte, bohrte sich in sie hinein, dorthin wollte er, wo die Menschen am dichtesten standen, hautnah sollten sie um ihn sein, direkt unter die Nasen wollte er ihnen seinen eignen Duft reiben. [...] und seine Freude war grenzenlos, als er merkte, daß die andern [...] ihn, Grenouille, die Kuckucksbrut in ihrer Mitte, als einen Menschen unter Menschen akzeptierten.” Süskind: *Das Parfüm*, 196. old.

⁶⁹ Ez utóbbi szükségességét Grasse-ban fedezi fel, akárcsak a különféle reakciókat kiváltó emberparfümökét: jelentéktelenség, erő, részvételtől, undort kiváltó. Süskind: *A parfüm*, 186-188. old., Süskind: *Das Parfüm*, 231-233. old.

⁷⁰ „A szubjektum konstrukciója a nyelv által valósul meg. Az interszubjektivitást, az emberi kapcsolatok rendszerét a nyelv fogja körül. A nyelv a „harmadik hely”, a mindig változó tér, amelyben a szubjektum és másika konstituálódnak, feloldódnak, teremődnek.” Farkas Zsolt: *A lacani szubjektumról*, <http://users.atw.hu/lacanist/Lacanrol/Farkas%20Zsolt.htm>, elérés: 2012. 10. 10.

szubjektuma (ő maga vált kivetetté saját maga számára is),⁷¹ elsősorban a fantazmagóriáiban felépített teremtő-pozícióban ismerte fel magát. Grenouille viszont tudatában van annak, hogy bármennyire is gyűlöli őket, emberekre van szüksége személye elismertetéséhez, valamint célja eléréséhez.⁷² Különösen ironikus, hogy abban a közegben, amelyben a legkönnyebben és legsokrétűbben érzel, saját maga számára „láthatatlan”, érzékelhetetlen marad. Ugyan képes arra, hogy parfümkreálmányaival megtévessze és befolyásolja a környezetében lévőket, saját illata sosem fog változni például a hangulatának, lelkiállapotának, illetve személyiségének megfelelően.⁷³ Érdekes jelenet viszont, amikor de la Talliade-Espinasse márkinál Grenouille életében először végigméri magát egy tükörben: „Lépjen csak a tükör elé és nézze meg magát! Életében először döbbenhet rá, hogy ember! [...] Ez volt az első alkalom, hogy Grenouille-t valaki monsieur-nek szólította. Odalépett a tükörhöz, és belenézett. Eddig sohasem nézett még tükörbe.”⁷⁴ Ez a szintű önfelismerés szükséges számára ahhoz, hogy a látás-központú társadalomban résztvevő személyként tételje magát, és visszatérjen a társadalomba. A jelenet utal a lacani tükörstádiumra is, melyben a szubjektum felismeri önmagát és azonosul az általa látott képpel.⁷⁵

⁷¹ A következő Kristeva-idézet (meg)támogatja azt az elképzelésemet, miért is döntött úgy Grenouille, hogy visszatér a társadalomba, és megpróbálja elismertetni magát az emberekkel, majd idővel az uralma alá hajtani őket. Tulajdonképpen a belső világában nyomasztó ködként jelenik meg az, hogy teste nem rendelkezik a számára lényeges jelentő illattal. Ez tekinthető annak a „lehetetlennek” (impossible), amely lényének egyik alkotóelemévé válik. A társadalomba visszatérve hiába próbálta ezt palástolni, egy külső anyaggal, illatok textúrájával elfedni, nem sikerült pótolnia ezt a hiányosságot. „If it be true that the abject simultaneously beseeches and pulverizes the subject, one can understand that it is experienced at the peak of its strength when that subject weary of fruitless attempts to identify with something on the outside, finds the impossible within; when it finds that the impossible constitutes its very being, that it is none other than abject.” Kristeva: *Powers of Horror*, 5. old.

⁷² Grenouille törekvése, vágya, hogy az interszubjektív kapcsolataiban felismerjék és elismerjék az ő személyét, jelentőségét. Azt akarja, hogy vágyjanak rá, és ennek a vágnak a vágyása is hozzájárul szubjektumának konstituálásához. Ez ugyan ellentmondásnak tűnhet, hiszen Grenouille-nak a történet szerint nincs szüksége a szeretetre, mégis a társadalomba való visszatérte után minden törekvésében imádott akar lenni. A kojève-i érték valamint az emberi vágy fogalma kívánczik ide, melyet Cythia Chase tanulmányában olvashatunk. „Vágni arra, hogy ez az érték, ami én vagyok, vagy amit én 'reprezentálok', a másik által vágyott érték legyen: azt akarom, hogy értékeket '(f)elismerje' az ő értékeként. Azt akarom, hogy '(f)elismerjen', önálló értéként engem. Más szóval minden emberi antropogén vágy – az a Vágy, ami az Öntudatot, az emberi valóságot létrehozza – valójában a (f)elismerés utáni vágy egy funkciója.” és „Kojève úgy fogja fel az emberi vágyat – nem a tárgyak utáni vágyat, hanem a vágy vágyát -, mint a *vágyottnak lenni* vágyát, vagyis mint a mások által való *(f)elismerés* utáni vágyat: azt, hogy a másik elfogadjon, és emberi vágygal rendelkező *vágyódóként* hozzon öntudatra.” Cynthia Chase: „Vágy és identifikáció Lacannál és Kristevánál”, ford. Darabos Enikő, in *Kalligram* 2004/4, 97-98. old.

⁷³ Grenouille képes az emberek hangulatának, hozzáállásának is az olvasására, pusztán a szagok alapján. „A Monsieur Grimalra vetett első pillantás – vagy még inkább az őt körülvevő szagburok megszimatolása – után Grenouille azonnal tudta, hogy ez az ember képes őt a legcsekélyebb mulasztásért is agyonverni.” „Madame Arnulfi – amint Grenouille már rég kiszagolta -, egészséges jólétben élő, egészséges üzleti érzékkel megáldott asszony volt.” Süskind: *A parfüm*, 35., 177-178. old. „Mit dem ersten Blick, den er auf Monsieur Grimal geworfen – nein, mit dem ersten witternden Atemzug, den er von Grimals Geruchsaura eingesogen hatte, wußte Grenouille, daß dieser Mann imstande war, ihn bei der geringsten Unbotmäßigkeit zu Tode zu prügeln.” „Madame Arnulfi war – was Grenouille freilich schon längst gerochen hatte – eine Frau von gesundem Wohlstand und gesundem Geschäftssinn.” Süskind: *Das Parfüm*, 40-41., 220. old.

⁷⁴ Süskind: *A parfüm*, 147. old. „Treten Sie vor diesen Spiegel dort, und schauen sie sich an! Sie werden zum ersten Mal in Ihrem Leben erkennen, daß Sie ein Mensch sind [...] Es war das erste Mal, daß jemand »Monsieur« zu Grenouille gesagt hatte. Er ging zum Spiegel und sah hinein. Bis dato hatte er auch noch nie in einen Spiegel gesehen.” Süskind: *Das Parfüm*, 184. old.

⁷⁵ „Arról van csupán, hogy szó a tükör-stádiumot *mint egy identifikációt* kell felfognunk, abban a teljes értelemben, amelyet az analízis adott ennek a kifejezésnek. Vagyis ez nem más, mint az az átváltozás, amely az alanyban megvégebe olyankor, amikor egy képet magáévá tesz, egy képet, amelynek e fázishatáshoz való eleve hozzárendeltségét jól kifejezi az ősi *imago* szó, ahogyan az a pszichoanalitikus elméletben használatos.” Jacques Lacan; „A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra,” in szerk. Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrud, Sári László, *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 66. old.

Végül Grenouille csalódik minden próbálkozásában, és mindenek előtt „szörnyű diadalában,”⁷⁶ hogy igazolja, tételezze magát a társadalom részeként, és hogy maga is (f)elismert legyen. Hiába az angyali parfüm sikere és az emberek érzelmeinek leigázása. A felettük érzett undora és gyűlölete miatt szörnyűnek éli meg ezt a győzelmet.

És akkor arra is rádöbbsent, hogy a szeretetben soha, mindig csak a gyűlöletben fog kielégülést találni, abban, ha gyűlöl, s ha őt gyűlölik. [...] Minél jobban gyűlölte őket, azok annál jobban istenítették, hiszen semmi mást nem érzékeltek belőle, csak az auráját, az illatálcát, az *összerabolt* parfümöt – ez pedig tényleg isteni volt.

Egyszer az életben őszinte akart lenni. Egyszer az életben ő is olyan akart lenni, mint a többi ember, és meg akarta mutatni önmagát, mint ahogy mások is megmutatják szeretetüket és ostoba tiszteletüket, ezért szerette volna ő is megmutatni gyűlöletét.

Und plötzlich wußte er, daß er nie in der Liebe, sondern immer nur im Haß Befriedigung fände, Im Hassen und Gehaßt werden. [...] Je mehr er sie in diesem Augenblick haßte, desto mehr vergötterten sie ihn, denn sie nahmen von ihm nichts wahr als seine angemäße Aura, seine Duftmaske, sein geraubtes Parfum, und dies in der Tat war zum Vergöttern gut.

Er wollte sich *ein* Mal im Leben entäußern. Er wollte ein Mal im Leben sein wie andere Menschen auch und sich seines Innern entäußen: wie sie ihrer Liebe und ihrer dummen Verehrung, so er seines Hasses.”⁷⁷

Az egyetlen megoldást arra, hogy énként tételeződjön, illathiánya ellenére megtapasztalja saját létét, és hitelessé váljon önmaga előtt, a választott halálban találja meg: „a saját halálát akarja, és azt, hogy ez az egyedüli halál megváltsa és megnevezze őt. Ebből a szempontból annak az ének a kísértése nehezedik rá, mely énként akar meghalni, mely még a meghalás tényében is a halhatatlanság szükségét őrzi összesűrítve, valahogy úgy, hogy a halálom a legalapvetőbb autentikusságom pillanata legyen.”⁷⁸ És mindezt (hogy keretbe is záruljon a történet) Párizsban teszi, magára öntve az angyali parfümöt, amely a legmélyebb, legbensőbb, legerősebb szeretet irtózatossá töménységét hívja elő az ott lézengő, a társadalom peremére szorult emberekből. Ebben a választott halálban pedig szörnyetegekké teszi őket magukat is, hiszen „[g]yilkosságot vagy hasonló alávaló bűntényt már mindegyikük elkövetett, férfi és nő egyaránt. De embert enni? Ilyen szörnyűségekre, úgy gondolták, sosem lennének képesek.”⁷⁹ Mindannyian szakítanak egy darabot belőle, így válik Grenouille a lényegükké: testetlenül tűnik el a halpiac teréről, akár az illatok.

Kilépő

Felmerülhet a kérdés, hogy amennyiben Grenouille mindezen jelzők és tetteknek megfelelően szörnyetegként kategorizálódik, az olvasó számára mégis miért jelenik meg szimpatikus alakként. Miért követi figyelemmel visszataszító alakja ellenére? A választ két irányból is megközelíthetjük: egyrészt Mieke Bal a fókuszálási elméletét alapul véve, másrészt Cohen elméletére visszatérve. A fókuszálási technika kiváló eszköz az olvasó befolyásolására, szimpátiájának felkeltéséhez, ugyanakkor a többször, illetve a legtöbbször fókuszált szereplőt hajlamosak lehetünk főszereplőnek tekinteni.⁸⁰ A narrátor folyamatosan jellemzi Grenouille gondolatait, megjelenését, tetteit, nem csak saját elbeszélésén, szűrőjén keresztül, hanem más szereplők vele kapcsolatos reakcióinak, gondolatainak megjelenítésével is. E leírás többnyire jelzős szerkezetek lajstromba vételének szenttelen hangján szólal meg, mégis érzékletesnek hat egymásra halmozásuk. Ugyanakkor legyen helyenként bármilyen kedvezőtlen is a megjelenítés, a fókuszálási többször

⁷⁶ „Er wurde ihm [der Triumph] fürchterlich.” Süskind: *Das Parfum*, 305. old.

⁷⁷ Süskind: *A parfüm*, 244-245. [kiem. – K. Á.] Süskind: *Das Parfum*, 305-307. old.

⁷⁸ Maurice Blanchot: *Az irodalmi tér*, Budapest, Kijarat Kiadó, 2005, 101. old.

⁷⁹ Süskind: *A parfüm*, 259. „Einen Mord oder ein anderes niederträchtiges Verbrechen hatte jeder von ihnen, ob Mann oder Frau, schon einmal begangen. Aber einen Menschen aufgefressen? Zu so etwas Entsetzlichem, dachte sie, seien sie nie und nimmer imstande.” Süskind: *Das Parfum*, 320. old. Ahogy McLennan is megemlíti disszertációjában, Greta Austinra és David Williamsre hivatkozva, az emberi hús fogyasztása, a kannibalizmus nem csak a tápláléklánc végső megzavarása, hanem egy szörnyűséges cselekedet is. McLennan: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature*, 16. old.

⁸⁰ Bal: *Narratology*, 148, 149. old.

alkalmazott technikája sokat enyhít rajta. Mindemellett Grenouille kivételes képességének köszönhetően egy új, csodálatos világ tárul fel az olvasó előtt, amelynek felfedezésére csak azáltal nyílik alkalma, hogy figyelemmel követi történetét. Érdekes azt is megfigyelni, hogy a narrátor nem hangsúlyozza ki túlságosan a gyilkosságokat, sokkal inkább úgy említi őket (közelítve a fókusztnál Grenouille meglátásához velük kapcsolatban), mint a jól elvégzett munka szükséges velejáróit. Ez tekinthető egyrészt fokalizációs technikájának részeként, másrészt a kor illusztrációjához is kapcsolódhat.

A parfüm egy nem mindennapi regény, és nem is mindennapi téma elmesélésére vállalkozik. Egy olyan érzékterületre kalauzolja el olvasóit, amelyhez igencsak korlátozott a hozzáférésük: az illatok tünékeny birodalmába. Ironikus és indokolt is, hogy mindezt egy olyan figura szerepeltetésével teszi, aki vonzó és elrettentő egyszerre, hiszen maga a vállalkozás, az elképzelés és a megvalósítás is legalább ennyire megosztó lehet. A jelen írásnak nem az volt az elsődleges szempontja, hogy eldöntse, mennyiben valósul, illetve valósítható meg ez a törekvés, azonban igyekezett megmutatni, mennyire érdekes, milyen rendkívül sokféle értelmezési pontot, lehetőséget mutat fel Patrick Süskind szövege.

BIBLIOGRÁFIA

Bal, Mieke: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*, Toronto, University of Toronto Press, 1999.

Blanchot, Maurice: *Az irodalmi tér*, Kijarat Kiadó, 2005.

Butler, Judith: *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól*, ford. Barát Erzsébet-Sándor Bea, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2005.

Carver, Charles S.; **Scheier**, Michael F.: *Személyiségszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Castle, Terry: „Fantazmagória: Kísértet-technológia és a modern ábrándozás metaforikája,” in *Apertúra* 2011/tél, <http://apertura.hu/2011/tel/castle>, elérés: 2012. 10. 10.

Chamisso, von Adalbert: „Schlemihl Péter”, ford. Bálint Lajos, in *A viharlovas*, Budapest, Európa könyvkiadó, 1967, 163-219. old.

Chase, Cynthia: „Vágy és identifikáció Lacannál és Kristevánál”, ford. Darabos Enikő, in *Kalligram* 2004/4. 95-106. old.

Cohen, Jeffrey Jerome: „Monster Culture”, in szerk. Jeffrey Jerome Cohen, *Monster Theory*, Minnesota, University of Minnesota Press, 1996. 3-25. old.

Condillac, de Étienne Bonnot: *Értekezés az érzetéről*, Budapest, Magyar Helikon, 1976.

Farkas Zsolt: *A lacani szubjektumról*, <http://users.atw.hu/lacapist/Lacanol/Farkas%20Zsolt.htm>, elérés: 2012. október 10.

Foucault, Michel: „A szubjektum és a hatalom”, in *Testes könyv II.*, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti csoport, 1997, 267-292. old.

Freud, Sigmund: „A kísérteties”, in Bókay Antal – Erős Ferenc: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány. Szöveggyűjtemény*, Budapest, Filum, 1998, 65-82. old.

Kristeva, Julia: *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, ford. Leon S. Roudiez, New York, Columbia University Press, 1982.

Lacan, Jacques: „A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra”, in szerk. Bókay Antal, Vilcek Béla, Szamosi Gertrud, Sári László, *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 65-69. old.

Laplanche, J.; **Pontalis**, J. B.: *A pszichoanalízis szótára*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

McLennan, Alistair: *Monstrosity in Old English and Old Icelandic Literature*, Még nem publikált PhD disszertáció, Glasgow, University of Glasgow, 2010.

P. Müller Péter: *Test és teatralitás*, Budapest, Balassi Kiadó, 2009.

Saussure, de Ferdinand: „Bevezetés az általános nyelvészetbe”, in szerk. Bókay Antal, Vilcek Béla, *A modern irodalomtudomány kialakulása* Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 408-417. old.

Süskind, Patrick: *A parfüm. Egy gyilkos története*, ford. Farkas Tünde, Budapest, Partvonal Könyvkiadó, 2005.

Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders, Zürich, Diogenes Verlag AG, 1985.

Szabó György: *A futurizmus*, Budapest, Gondolat, 1967.

Tolkien, J. R. R.: „Szörnyek és ítések”, in *Szörnyek és ítések*, ford. Koltai Gábor és Nagy Gergely, Szeged, Szukits Könyvkiadó, 2006, 11-79. old.

Turner, Victor: *A rituális folyamat*, Budapest, Osiris, 2002.

Ungvári-Zrínyi Ildikó: „Test-képek”, in *Képből van-e a színház teste?* Marosvásárhely, Mentor-UArt Press, 2011, 53-90. old.